

Dijital Beşerî Bilimler ve Türkiye Araştırmaları: Bir Literatür Değerlendirmesi

Fatma ALADAĞ*

Dijital beşerî bilimler ve Türkiye'deki çalışmalarla ilgili olarak kaleme alınan bu makalede, alana dair değerlendirmelerin öncesinde dijital beşerî bilimler nedir, Batı'da nasıl ortaya çıkmıştır sorusuna odaklanmak isabetli olacaktır. Henüz bir bilim dalı olup olmadığı konusunda tartışmalar devam ediyor olsa da, özellikle Avrupa ve Amerika'da, üniversitelerin bu alanda lisansüstü eğitim programı açmaları, merkezler kurmaları ve yüksek bütçeli araştırma fonları ile projeleri desteklemeleri dikkate alındığında, dijital beşerî bilimlerin kendine ait yöntemi, sorusu ve dönüşümü olan bir disiplin olduğu söylenebilir. Türkiye'de henüz bireysel çalışmalar ve projelerle başlangıç seviyesinde gelişmeler olmakta, dijital beşerî bilimler özelinde lisans veya yükseköğretim programı bulunmamaktadır. Bu yazıda dijital beşerî bilimlerin tarihsel arka planı ele alınacak ve bu alanda yürütülen projelerin ve literatürün bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu yazı boyunca -bir bilim dalı olarak- incelenen dijital beşerî bilimlerin tarihsel araştırmalarda ve Osmanlı çalışmalarında önemli bir imkân olduğuna dikkat çekmek, Türkiye'deki araştırmacılar için alanın potansiyeline dair gündem oluşturmak hedeflenmektedir.

Çalışmada öncelikle dijital beşerî bilimlerin tanımı ve gelişim dönemleri incelenecek ardından ağırlıklı olarak tarih ve edebiyat alanındaki bazı örnek çalışmalar ve projeler kapsamında Batı'da ve Türkiye'deki mevcut durum değerlendirilecektir.

* Doktora Adayı, Universitat Leipzig Tarih Bölümü. fatmaaladag1@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3455-6181.

Bu makale Yüksek lisans tez çalışmamızda yer alan bir bölümün genişletilmiş halidir. Bkz. Fatma Aladağ, "Cities and Administrative Divisions of the Ottoman Empire in the Early 16th Century: A Case Study for the Application of Digital History to Ottoman Studies", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020. Makaleyi okuyup değerli görüşlerini benimle paylaşan başta Yunus Uğur olmak üzere değerli hakemlere ve *TALİD* yayın ekibine teşekkür ederim.

I. Teknoloji Çağında Yeni Bir Bilim Dalı: Dijital Beşerî Bilimler

Dijital teknoloji ve beşerî bilimlerin kavşak noktası olarak adlandırılan dijital beşerî bilimler, tanımı itibarıyla henüz tartışmalı bir alandır. Araştırmacıların bu yeni alana hangi uzmanlık perspektifinden dâhil oldukları “dijital beşerî bilimler nedir?” sorusunun cevabını da değiştirir. Bu tanım, mekânsal analiz yapan bir şehir tarihçisi, sosyal ağ analizine odaklanan bir siyaset bilimci veya metin analizi ile ilgilenen bir dilbilimci için kullandıkları dijital yöntemin kapsamında yeniden şekillenir. Ancak temel bir ifade olarak, dijital beşerî bilimler, teknolojinin yalnızca teknik bir destek olmanın ötesine geçtiği, beşerî bilimler alanında yeni araştırma sorularına ve bilgi üretimine imkân tanıyan, ayrıca çok katmanlı ve karmaşık verileri teknolojinin sağladığı yöntemler sayesinde kolaylıkla analiz edilebilir hale getiren akademik bilim dalıdır.

Dijital beşerî bilimlerin tarihsel gelişiminin temelleri 1949 yılında atılmıştır. İtalyan Peder Roberto Busa, Aziz Thomas Aquinas’ın toplamda 11 milyon kelimeyle eserlerini indeksleme ihtiyacı içerisindeyken bir bilgisayarın bunu gerçekleştirebileceği duyumunu alır. Busa’nın IBM şirketinden Thomas J. Watson’ı ziyareti, beşerî bilimler alanında bilgisayarlı sistemlerin nasıl bir fayda sağlayacağına dair ilham verici bir süreci başlatacaktır. Aziz Aquinas’ın eserlerindeki metinler bir dizin programı yardımıyla delikli kartlara (*punched cards*) dönüştürüldükten sonra kelimeler alfabetik sıraya göre organize edilir. Kelimelerin ayrıca sözlük başlıklarına göre de sınıflandırılmasını isteyen Busa, IBM tarafından görevlendirilen yazılım ekibiyle ikinci indeksleme sürecini de tamamlar.¹ Bu gelişmeler, teknolojinin araştırmayı kolaylaştıran teknik bir destek konumundan kendine has yöntemi ve bilgi üretim sistemi olan bir alana doğru evrilmesine dair yapılacak dönemlendirmenin ilk yıllarını temsil etmektedir.

Susan Schreibman, Ray Siemens ve John Unsworth’un derlemesini yaptığı *A Companion to Digital Humanities*’in ilk makalesinde Susan Hockey, dijital beşerî bilimlerin tarihsel arka planını dört dönem olarak ifade etmektedir.² Hockey, 1949 ile 1970’li yılların başını “başlangıç dönemi” olarak adlandırmaktadır. 1960’larda bilgisayar destekli beşerî bilimler (*computational humanities*) çalışmalarına ilgi duyan akademisyenler bir araya gelerek uluslararası *Computers and the Humanities* isimli dergiyi yayımladılar.³ IBM’in desteğiyle ve Queens College, City University of New York tarafından yayımlanan derginin başlığında seçilen fontlar geleneksel

1 “Pioneering The Computational Linguistics and The Largest Published Work of All Time”, https://web.archive.org/web/20120327122219/http://www.ibm.com/ibm100/it/en/stories/linguistica_computazionale.html [Erişim Tarihi: 15.09.2020].

2 Susan Hockey, “The History of Humanities Computing”, *A Companion to Digital Humanities*, Susan Schreibman, Raymond George Siemens ve John Unsworth (eds.), Malden, MA: Blackwell: 2004, <http://www.digitalhumanities.org/companion/view?docId=blackwell/9781405103213/9781405103213.xml&chunk.id=ss1-2-1> [Erişim Tarihi: 04.09.2020].

3 *Computers and the Humanities*, c. 1, sy. 1, Eylül 1966.

yakın-okuma yöntemlerini savunanlarla bilgisayar destekli araştırmayı destekleyen akademisyenlerin arasındaki tartışmaların da temsilcisi gibidir. Nitekim *Computers* kelimesi mekanik bir font ile tasarlanmışken, *Humanities* için italik bir font tercih edilmiştir. Farklı disiplinlerden akademisyenlerin sosyal ağ oluşturmasını sağlayan dergi, erken dönemde alana dair birçok tartışmaya alan açmıştır. Dönemin en önemli tartışması bilgisayar destekli araştırmaların güvenilirlik ve kalite açısından şüpheli olduğu yönündedir. Dolayısıyla makinelerin insanî ve soyut sezgileri yok edebileceğine ve beşerî bilimler araştırmacılarının bilgisayarların büyümesine kapılmaması gerektiğine dair fikirlerin, derginin henüz ilk sayısında vurgulandığı görülebilir. Dönemin yazarları, önceliklerinin insancıl hayal gücü olduğunun altını çizme ihtiyacı içerisindeydi.⁴ Aynı şekilde editörler, bilgisayar programlarının beşerî bilimlerin yakın-okuma üzerine şekillenen köklü araştırma yöntemlerine zarar vereceği korkusunun gündemde olduğunun farkındadır. Her ne kadar bilgisayarla araştırma yapmak isteyen akademisyenleri bir araya getirme ve destekleme girişimleri olsa da editörler geleneksel beşerî bilimlere hitap etme sorumluluğunu da üstlenmiş görünmektedirler.

Bu dönemde ağırlıklı olarak dizin ve indeksleme üzerine çalışmaların yanı sıra edebî eserleri kantitatif yaklaşımlarla inceleme girişimleri dikkat çekmeye başlamıştır. Metinlerin istatistiksel analizine dair önemli bir çalışma, 1962 yılında Alvar Ellegård tarafından yayımlanan *A Statistical Method for Determining Authorship: The Junius Letters, 1769-1772* isimli eserdir.⁵ Ellegård, Büyük Britanya Kralı III. George'a muhalif olarak yazılan siyasî mektuplardaki tekrar eden kelimelerin sayısal analizini yaparak, mahlas olarak kullanılan Junius'ın kim olduğu yönünde tahminlerde bulunur. Frederick Mosteller ve David L. Wallace tarafından yayımlanan *Inference and Disputed Authorship: The Federalist* ise 1787-1788 yıllarında "Publius" mahlası ile kaleme alınan metinler üzerine yapılmış benzer bir çalışmadır.⁶ Mosteller ve Wallace'ın bu eseri, yazar tespitinde yeni bir yöntem ve beşerî bilimler araştırmalarında bilgisayarın kullanımına dair önemli bir örnek olarak kabul edilmektedir.⁷

Teknoloji alanındaki gelişmelerin araştırma yöntemlerinin seyrini benzer ölçüde etkilediği söylenebilir. Örneğin, manyetik bantların ortaya çıkışı verileri seri olarak saklama imkânı sağladı. Ancak kaydedilen ve depolanan verilere rastgele değil sadece bir dizi şeklinde erişim zorunluluğu, bilgisayar destekli araştırmaya

4 Hockey, "The History of Humanities Computing".

5 Alvar Ellegård, *A Statistical Method for Determining Authorship: The Junius Letters 1769-1772*, Acta Universitatis Gothoburgensis: Gothenburg Studies in English, No. 13, Göteborg, 1962.

6 Frederick Mosteller ve David L. Wallace, *Inference and Disputed Authorship: The Federalist*, Addison-Wesley Publishing Company, 1964.

7 Helle Porsdam, "Too Much 'Digital', Too Little 'Humanities'? An Attempt to Explain Why Many Humanities Scholars are Reluctant Converts to Digital Humanities", *Arcadia Papers*, 2011, Cambridge University Library, s. 8.

şüphe ile bakan tarihçilerin tedirginliğini tetiklemiştir. Nitekim doğrusal bir veri tabanının -metinsel veriler için problem teşkil etmese de- tarihsel araştırmalar için kullanımı uygun görülmemiştir.⁸ Ancak bu durum çok fazla uzun sürmemiş ve teknolojik gelişmeler araştırmacıların tedirginliklerine yeni dönemde yeni çözümler üretmiştir.

Hockey, 1970'lerden 1980'lerin ortasına kadar uzanan yılları "konsolidasyon", yani sağlama dönemi olarak adlandırmaktadır.⁹ 1970'li yıllar, alana dair akademik konferansların yanı sıra kurumların oluşumuna da şahitlik etti. Cambridge Üniversitesi tarafından 1973 yılında kurulan "Hesaplamalı Edebiyat ve Dil Bilimi Birliği" (Association for Literary and Linguistic Computing (ALLC)) ve 1978 yılında Amerika'da kurulan "Bilgisayar ve Beşerî Bilimler Derneği" (Association for Computers and the Humanities (ACH)) bu bağlamda zikredilebilecek önemli örneklerdir. Konferanslarda dilbilim alanında programlama, metin analizi, elektronik metinler arşivleme, koruma gibi konularda bir metodolojiye olan ihtiyaç gündeme geldi.¹⁰ ALLC, Avrupa'da dijital beşerî bilimler yöntemlerini ve teknolojisini araştıran, geliştiren ve uygulayan tüm disiplinleri kapsayan ve yüzlerce üyeyi çatısı altında toplayan "Avrupa Dijital Beşerî Bilimler Birliği" (European Association for Digital Humanities (EADH)) adı altında halen faaliyetlerine devam etmektedir.¹¹ Benzer şekilde ACH, "Dijital Beşerî Bilimler Organizasyonları Birliği"nin (Alliance of Digital Humanities Organizations (ADHO)) 2006 yılındaki kuruluşuna öncülük ederek birçok önemli akademik kurumu bir araya getirmiş ve bugüne değin her yıl düzenlediği dijital beşerî bilimler konferansında yüzlerce akademisyene ve akademik çalışmaya ev sahipliği yapmıştır.¹² Kurumsal gelişmeler, teknolojinin akademik hayata hızla nüfuz etmesi sonucu ortaya çıkan tartışma odaklarına yer açmak için önemli bir ihtiyacı karşıladı. Bilgisayarların zaman içerisinde yaygınlaşmasıyla birlikte beşerî bilimler akademisyenleri ve özellikle tarihçiler bu yeni makinelerle daha fazla etkileşime girdi. Verileri depolama ve işleme kapasitesine dair bilgisayarların cazibesi birçok akademisyenin gündeminde yer almaya başladı.¹³ Bu dönemde altı çizilmesi gereken bir diğer gelişme ise şehir tarihçilerinin haritalama araçlarını mekânsal analizler için kullanmaya başlamalarıdır. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve 1980'li yılların başında daha yaygın olarak erişilebilir hale gelen Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), özellikle tarih bilim dalı içerisinde yerini almaya başladı. Birden fazla katmanı bir arada görmeyi, tematik olarak incelemeyi ve görselleştirmeyi sağlayan CBS teknolojisi sayesinde

8 Hockey, "The History of Humanities Computing".

9 Hockey, "The History of Humanities Computing".

10 Hockey, "The History of Humanities Computing".

11 <https://eadh.org/about> [Erişim Tarihi: 5.9.2020].

12 <https://adho.org/about> [Erişim Tarihi: 5.9.2020].

13 Chris Alen Sula ve Heather Hill, "The Early History of Digital Humanities", *Making of the Humanities V. Conference*, Johns Hopkins University, Baltimore, 2016.

coğrafi konum içeren veriler dijital ortama uyumlu hale getirildi.¹⁴ Beşerî bilimler akademisyenlerinin sonraki dönemlerde şahitlik ettikleri teknolojik gelişmeler, yürüttükleri bu çalışmaların yayılımını ve görünürlüğü -iletişim kanallarının artmasına bağlı olarak- hızlandırdı.

“Yeni gelişmeler” dönemi olarak adlandırılan 1980’li yılların ortası ve 1990’lı yılların başı, elektronik posta ve kişisel bilgisayarların ortaya çıkmasıyla birlikte, araştırmacıların dijital dünya ile olan ilişkisini önemli ölçüde artırdı.¹⁵ Her ne kadar bilgisayarlar oldukça pahalı makineler olsa da IBM ve Apple Macintosh, beşerî bilimler araştırmacılarının ilgisini çekmeyi başardı.¹⁶ 1987 yılında dijital beşerî bilimler alanında çalışmalar yapan bir grup akademisyen “Uluslararası Bilgisayar ve Beşerî Bilimler Konferansı”nda (International Conference on Computers and the Humanities (ICCH)) bir araya geldi ve iletişimde kalma ihtiyacı nedeniyle ilk kez elektronik bir tartışma ortamı oluşturdu.¹⁷ Willard McCarty’nin öncülük ettiği ve *Humanist* adı verilen bu girişim sayesinde elektronik seminerler ve tartışmalar yürütüldü.¹⁸ Bu döneme damgasını vuran bir diğer gelişme ise metinleri yazılım programlarına uyarlamak için fazlasıyla vakit harcayan akademisyenleri mutlu eden işaretleme (*markup*) teknolojisidir. “Standart Genelleştirilmiş İşaretleme Dili” (The Standard Generalized Markup Language (SGML)) birçok farklı türdeki metni bilgisayar yazılımı ile işleyebilmek için standart bir şema sağladı.¹⁹ İşaretleme teknolojisi sayesinde araştırmacılar etiket (*tag*) yöntemiyle metinleri özelliklerine göre kategorilendirme ve yeni hipotezler üretme imkânı edindi. Özellikle “veri hakkına veri/bilgi” (*data about data*) olarak ifade edilen üst veri (*metadata*) tekniği ile kütüphanelerde kullanılan bilgi kartlarının dijital ortama aktarılması mümkün oldu. Üst veri yönteminin nesnelere ait karmaşık bilgileri sadeleştirme çabası yalnızca kütüphanelerdeki kullanımı ile sınırlı değildir. Haritalar, gösterge panelleri, ATM’ler, marketler veya web tarama araçları gibi bugün gündelik yaşantının bir parçası olan ve arka planda karmaşık bir yapıya sahip birçok sistem/nesne, kullanıcılara yalnız bir bilgi şeması ile sunulmaktadır.²⁰ Bu gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan “Metin Kodlama Girişimi” (Text Encoding Initiative (TEI)) beşerî bilimler alanındaki metinlerin bilgisayar ortamında

14 Stephen Robertson, “The Differences between Digital Humanities and Digital History”, Matthew K. Gold ve Lauren F. Klein (eds.), *Debates in the Digital Humanities 2016*, <https://dhdebates.gc.cuny.edu/read/untitled/section/ed4a1145-7044-42e9-a898-5ff8691b6628> [Erişim Tarihi: 18.09.2020].

15 Hockey, “The History of Humanities Computing.

16 Hockey, “The History of Humanities Computing.

17 Hockey, “The History of Humanities Computing.

18 Humanist Discussion Group”, <https://dhumanist.org/> [Erişim Tarihi: 10.09.2020].

19 Joan M. Smith, “The Standard Generalized Markup Language (SGML) for Humanities Publishing”, *Literary and Linguistic Computing*, c. 2, sy. 3, 1987, s. 171-175.

20 Jeffrey Pomerantz, *Metadata*, The MIT Press, 2015, s. 1-18.

kodlanmasına dair günümüzdeki en kapsamlı kılavuzu hizmete sunmaktadır.²¹ TEI sayesinde metinler elektronik ortamda oluşturulan basit bir verinin ötesine geçer, araştırmacılar tematik olarak kelimeler arasındaki bağlantıları ortaya çıkarma, kelimelerin grafik yapılarına değil anlamları üzerinden analiz yapabilmeye yeteneğine sahip olurlar. Lou Burnard, *What Is The Text Encoding Initiative?* isimli kitabında TEI projesinin beşerî bilimlere çalışmalarını için sağladığı faydalara değinmektedir.²² Bilgisayar yazılımları arasındaki yapısal farklılıklar nedeniyle verilerin elektronik ortamda herhangi bir bozulmaya veya değişime maruz kalmadan kullanılması/paylaşılması araştırmacılar için hayati öneme sahiptir. TEI bu riski ortadan kaldırarak standart bir şablon oluşturmaktadır. Böylece beşerî bilimlere akademisyenleri, inceledikleri metinleri kendi bilinçli seçimlerine göre kodlayabilir, hangi temalarla ilişkilendireceklerine karar verebilir ve hiçbir değişikliğe uğramadan uluslararası alanda dijital olarak servis edebilirler.²³ Verilerin standart bir formatta dolaşımı ve paylaşımı, internetin ortaya çıkmasıyla birlikte daha da önem kazanmıştır.

Dijital beşerî bilimlerin bir disiplin olarak gelişmesindeki tarihsel evrelerinin sonuncusu 1990'lardan günümüze kadar gelen süreç içerisinde değerlendirilmektedir.²⁴ İnternetin gelişimi ile birlikte, 1990'lı yıllar bilgisayar destekli beşerî bilimlere çalışmalarını için bir dönüm noktası sayılabilir. Web tarayıcılarının ortaya çıkışı, akademik camiada bilginin yayılımına yardımcı oldu ve araştırmacılar çalışmalarını daha geniş bir topluluk tarafından erişilebilir hale getirdi. Elektronik kütüphanelerin gelişimi bu sürece paralel ilerleyerek araştırmacıların birincil kaynaklara ulaşımını kolaylaştırdı.²⁵ Erken dönemlerde "Hesaplamalı Beşerî Bilimler" (*Humanities Computing*) olarak adlandırılan bu alan, önceleri "gerçek" yani "geleneksel" beşerî bilimlere araştırmacılarına sadece teknik bir destek olarak algılanırken²⁶ günümüzde kendi araştırma yöntemi ve soruları olan ve disiplinlerarası çalışmalara olanak sağlayan Dijital Beşerî Bilimler (*Digital Humanities*) olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde teknolojik destek olmadan bir araştırma yürütmek neredeyse imkânsızdır. Bilgisayarların kendi sistemlerinde standart hale getirdiği

21 <https://tei-c.org/> [Erişim Tarihi: 5.9.2020].

22 Lou Burnard, *What is the Text Encoding Initiative? How to Add Intelligent Markup to Digital Resources*, Marseille: OpenEdition Press, 2014.

23 TEI teknolojisinden istifade edilerek yürütülen projelerin bir listesi için bkz; <https://tei-c.org/activities/projects/> [Erişim Tarihi: 5.9.2020].

24 Hockey, "The History of Humanities Computing".

25 Michael L. Black, "The World Wide Web as Complex Data Set: Expanding the Digital Humanities into the Twentieth Century and Beyond", *International Journal of Humanities and Arts Computing*, c. 10, sy. 1, s. 95-109.

26 David Berry, "The Computational Turn: Thinking About the Digital Humanities", *Culture Machine*, 2011, https://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/49813/1/BERRY_2011-THE_COMPUTATIONAL_TURN-_THINKING_ABOUT_THE_DIGITAL_HUMANITIES.pdf [Erişim Tarihi: 17.09.2020].

kelime işlem yazılımlarından kaynaklara, masa başında ulaşım imkânı sağlayan dijital kütüphanelere veya kurumsal iletişimde halen baskın bir konumda olan elektronik posta sistemine kadar birçok teknoloji günlük hayatın bir parçasıdır. Ancak dijital beşerî bilimler, disiplinlerarası yöntemleri de kapsayan çok yönlü bilgi üretim ağını temsil ederek bunun çok daha ötesine geçmektedir. Araştırma yönteminin değişmesine paralel olarak, araştırmanın sorusu, kapsamı ve çıktıları da geleneksel yöntemden farklılaşmaktadır. Dijital ile geleneksel araştırmanın arasında erken dönemde ortaya çıkan “hangisi daha üstün” tartışmasının bir benzeri Charles Percy Snow ve Frank Raymond Leavis’in arasındaki karşılıklı atıflar üzerinden literatüre “İki Kültür” (*Two Cultures*) olarak geçmiştir. Tartışmanın temel noktası, edebî kültür mü yoksa bilimsel kültür mü daha önemli? sorusudur. Fizikokimya profesörü olan Snow, Cambridge’deki Senato Binası’nda edebiyat kültürü yerine bilimsel kültürü savunan “The Two Cultures” başlıklı bir konuşma yaptı.²⁷ Yine Cambridge’de edebiyat eleştirmeni Profesör Leavis, buna cevap olarak, “Two Cultures? The Significance of C. P. Snow”²⁸ başlıklı konuşmasında disiplinlerin üstünlüğünün ötesinde, asıl olanın insan dünyasını anlamak olduğunu vurguladı.²⁹ Yunus Uğur, nitel ve nicel yöntemler arasındaki ayrıma dair benzer bir bakış açısının altını çizmektedir. Uğur, teorik, kavramsal ve kaynaklara dayalı yakın okumanın araştırmanın merkezi kabul edilirken, verilere erişim, veri toplama, analiz etme, grafik ve haritalama programları gibi sonuçları veya tezleri/fikirleri daha iyi sunmayı sağlayan teknolojinin, araştırmanın özüne katkıda bulunmayan araçlar yani araştırma sürecinin pasif aşamaları olarak görüldüğünü ifade eder.³⁰ Üstünlük tartışmaları ve önyargular zamanla geçerliliğini yitirmiştir. N. Katherine Hayles, dijital beşerî bilimlerin, düşük prestijli bir seviyeden, kendi teorileri ve standartları olan, profesyonel ve entelektüel düzeyde bilgi üretimine uzanan bir gelişim sürecini temsil ettiğini vurgulamaktadır.³¹ Schnapp ve Presner’in 2009 yılında yayımladıkları *Digital Humanities Manifesto 2.0*, bu alandaki birinci ve ikinci dalga gelişim sürecini açıklamaktadır. Schnapp ve Presner’e göre birinci dalgada nicel çalışmalara şahitlik eden dijital beşerî bilimler, artık daha yoruma dayalı, deneysel ve üretken olan ikinci dalga dönemine geçmiştir. Verilerin

27 C. P. Snow, *The Two Cultures and The Scientific Revolution (The Rede Lecture)*, The Syndics of The Cambridge University Press, 1959.

28 F. R. Leavis, “The Two Cultures? The Significance of C. P. Snow”, *Spectator*, 1962, s. 297-303.

29 Benjamin Fraser, *Digital Cities: The Interdisciplinary Future of the Urban Geo-Humanities*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015, s. 34.

30 Yunus Uğur, “Tarihçilik Sahasında Teknolojik İmkânlardan Yararlanma”, *Tarih Bilimi ve Metodolojisi* içinde, M. Y. Ertaş (ed.), İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, s. 377.

31 N. Katherine Hayles, “How We Think: Transforming Power and Digital Technologies”, *Undersanding Digital Humanities*, David M Berry (ed.), Palgrave Macmillan, 2012, s. 43

karmaşık yapısına, tarihsel bağlamına ve analitik derinliğine dikkat çeken niteliksel çalışmalar bu dönemde yoğunlaşmaktadır.³²

David M. Berry, dijital beşerî bilimlerin üçüncü dalgasını hesaplamalı dönüşüm (*computational turn*) olarak adlandırmakta ve Lev Manovich'e atıf yaparak³³, yazılımsallaştıktan (*softwarised*) sonra kültür, politika ve ekonominin ne anlama geldiğini sorgulamaktadır.³⁴ Araçsal değişimin epistemik değişikliklere yol açtığını ifade eden Berry'e göre günümüzde dijital-doğan veriyi anlamak için bilgisayar kodunun anlaşılması gerekmektedir. Bu noktada her dijital beşerî bilimler akademisyeninin uzman bir bilgisayar programcısı olması elbette beklenmemektedir. Ancak dijital formda üretilen veriyi anlamak için araştırmacıların, bilgisayar programcıları ile aynı dili konuşabilecek ölçüde bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.³⁵ Muazzam miktar (*volume*), gerçek zamanlılık (*velocity*) ve çeşitlilik (*variety*) arz eden dijital formdaki *büyük veri* (*big data*), sosyal medya araçları, jeo-uzamsal (*geospatial*) veritabanları veya Nesnelerin İnterneti (*Internet of Things*) teknolojisi sayesinde hızla gelişmektedir. Makine-öğrenimi (*machine learning*), derin-öğrenme (*deep learning*) ve daha genelde veri bilimi (*data science*) yöntemlerinin ortaya çıkması bu devasa verinin yapılandırılması ve analiz edilebilmesi için oluşan ihtiyacı karşılama çabasıdır.³⁶ Bu noktada Berry, beşerî bilimler akademisyenlerinin geleneksel olarak odaklandığı kitaplar veya makalelerin ötesine geçilerek, dijital formda üretilen bu devasa veri akışındaki anlatı veya kalıpların nasıl anlaşılabilirliğine dair önemli bir tartışmayı gündeme getirmektedir.

Dijital beşerî bilimlerin, geleneksel beşerî bilimler alanında zaman içinde maruz kalınan teknolojik dönüşümün doğal bir sonucu olduğu söylenebilir. Geleneksel araştırma yöntemlerinin değerini indirgeyen bir iddiada bulunmanın aksine dijital beşerî bilimler, kaçınılmaz şekilde hayatımıza dâhil olan teknolojik araçlar sayesinde bilgiyi görsel ve tematik olarak işleme, veriler arasındaki gözle görülemeyen ilişki ağlarını ortaya çıkarma ve yeni sorular sorabilme imkânı sağlama hedefindedir. Dijital medya araçları bilgiyi nasıl anladığımızı, okuduğumuz veya ürettiğimiz noktada bilgi ile olan ilişkimizi değiştiren bir güce sahiptir.³⁷

32 Todd Presner, Jeffrey Schnapp ve Peter Lunenfeld, "Digital Manifesto 2.0.", 2009, s. 2, http://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf [Erişim Tarihi: 18.09.2020].

33 Lev Manovich, *Software Takes Command* isimli eserinde dijital dönüşümün sosyo-kültürel etkilerini "yazılım kültürü" kavramı etrafında tartışmaktadır. Bkz. Lev Manovich, *Software Takes Command*, New York: Bloomsbury Academic, 2013.

34 David M. Berry, "Introduction: Understanding the Digital Humanities", *Undersanding Digital Humanities*, David M Berry (ed.), Palgrave Macmillan, 2012.

35 N. Katherine Hayes, "How We Think: Transforming Power and Digital Technologies", s. 58.

36 John D. Kelleher ve Brendan Tierney, *Data Science*, MIT Press, 2018, s. 1-38.

37 Kristen Nawrotzki ve Jack Dougherty, "Writing History in the Digital Age", <https://quod.lib.umich.edu/d/dh/12230987.0001.001/1:7/--writing-history-in-the-digital-age?g=dculture;rgn=div1;view=fulltext;xc=1#top> [Erişim Tarihi: 15.09.2020].

Bu noktada beşerî bilimler akademisyenlerinin, tarihin ve kültürel mirasın dijital dünyadaki dönüşüm sürecinde, yeni kavramlar ve odak noktalarının üretilmesinde, tartışılmasında ve uygulanmasında çok daha kritik bir konuma geldiği gözlemlenebilir.³⁸ Dijital beşerî bilimler, disiplinlerarası ve dijital tekniklerle donanmış bir araştırma ortamı sağlaması açısından göz ardı edilemeyecek bir potansiyele sahiptir.

Tarihsel arka planı ve dönemsel seyrini inceledikten sonra dijital beşerî bilimler alanında Batı'da yapılmış örnek çalışmalara ve projelere değinmek bu yeni akademik disiplinin mevcut durumunun ve sonrasında Türkiye'deki yansımalarının anlaşılması açısından isabetli olacaktır.

II. Dijital Beşerî Bilimler Çalışmalarına Genel Bakış

İnternet sayesinde masa başından kalkmadan arşiv kaynaklarına ulaşabilmek, bulut sistemleri ile çok kullanıcıli veri paylaşımı yapabilmek ve depolamak veya navigasyon uygulamalarıyla adres bulabilmek gündelik hayatın bir parçası haline geldi. Bu noktada, farkında olmaksızın özümseyen dijital teknolojilerin, araştırma sahasında bilgiyi anlama veya üretme becerisini etkilemesinin olağan bir durum olduğu söylenebilir. Bu kısımda, bazı örnekler üzerinden incelenen dijital beşerî bilimler alanındaki çalışmalar, teknolojinin teknik hizmet misyonundan, bilgi üretme düzeyine nasıl evirildiğinin anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Ancak öncesinde, dijital araştırma yöntemlerinin sadece basit bir görselleştirme veya sayısallaştırmanın (*digitization*) ötesinde, bilgi üretimine olan katkısına değinmek çalışmaların mahiyetini değerlendirebilmek açısından faydalı olacaktır.

Dijital araçlar, gelişimlerine tanık olan toplumlara buldukları çağın ihtiyaçlarına adapte olma özelliği sağlamaktadır. Bu noktada dijital beşerî bilimler, dijital-doğan bilgiyi anlamak ve kavramsallaştırmak için eleştirel bakış açısı sağlayan bir disiplin olduğu söylenebilir. Burada sadece okuma, yazma ve düşünme yöntemlerini değil, aynı zamanda bunların ortaya çıktığı kurumları da dönüştüren bir süreçten bahsedilmektedir. Akademik bilginin üretildiği üniversitelerde, dijital araçların sağladığı yeni fırsatları kuruma dâhil etmek için dijital teknolojilere ayak uydurma zorunluluğu oluşmaktadır. Amerikan Sosyoloji Derneği tarafından hazırlanan bir raporda, akademisyenlerin kariyerlerinde sosyal medya aracılığıyla iletişim kurma becerilerinin önemli olduğu vurgulanarak, bu iletişimin, bilimsel dünyanın dijital teknolojiyle bütünleşme seviyesini gösterdiği iddia edilmektedir.³⁹ Bu bakış açısına göre, beşerî bilimler akademisyenleri,

38 Todd Presner ve Chris Johanson, "The Promise of Digital Humanities", A Whitepaper, 2009, <http://humanitiesblast.com/Promise%20of%20Digital%20Humanities.pdf> [Erişim Tarihi: 20.11.2020]

39 Colleen Flaherty, "Tweeting Your Way to Tenure", *Inside Higher Ed*, <https://www.insidehighered.com/news/2016/09/08/sociologists-discuss-how-departments-should-consider-soc.i.al-media-activity-and-other> [Erişim Tarihi: 13.09.2020].

etkileşim alanlarını genişletmedikçe, yaşadıkları çağın gerektirdiği kalite ve bilgi düzeyinin gerisinde kalarak, dijital dünyada toplumu geliştirme yeteneğinden mahrum olma riski altındadır.

Akademik niteliği ve değeri yitirilmeden beşerî bilimlerin verilerini, kodlama dili ile uyumlu hale getirme ve dijitalleşme (*digitalization*) çabası dinamik bir projeleşme sürecini de beraberinde getirdi. Böylece *büyük veri* çağında özellikle tarihsel veya edebî kaynaklar kapasite, erişilebilirlik, esneklik, çeşitlilik, etkileşimlilik, hipermetinsellik gibi yenilikçi özelliklere sahip bir analiz ortamında, geniş bir yelpazede işlenebilir hale geldi.⁴⁰ Stephen Ramsay, görselleştirme, metin analizi, coğrafi referanslı araştırmalar ve dijital veritabanlarının “yeni görme alışkanlıkları” yaratan faydalı bir teknoloji olduğunun altını çizmektedir.⁴¹ Dijital beşerî bilimlerin alanında, teknolojik araçların sağladığı imkânlarla en üretken şekilde uyum sağlayan bilim dallarından birisi tarih disiplini. Özellikle şehir tarihçileri, sosyal, kültürel, ekonomik, mimarî veya sanatsal açıdan şehirlerin veya bölgelerin çok katmanlı doğasına ışık tutmak ve karşılaştırmalı analizler yapmak için dijital araçları yoğun şekilde kullanmaktadırlar. Örneğin, Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS), şehirlerin ve toplumların zaman ve mekândaki değişimini ve dönüşümünü gözlemlemek için kullanılan temel araştırma araçlarından biridir. Genel bir ifade ile CBS, mekânsal veriyi saklamak, kontrol etmek, dijital sisteme dâhil etmek, analiz etmek ve görüntülemek için geliştirilmiş bir sistemdir.⁴² David J. Bodenhamer ve arkadaşları, *Deep Maps and the Spatial Narratives* isimli eserinde haritalar sayesinde bilgiyi görselleştirmenin, sosyal ve kültürel çalışmalar için yeni bir bakış açısı ve yeni anlayışlar oluşturmaya yardımcı olacağını ifade etmektedirler.⁴³ Tarihçiler, arşiv kayıtlarındaki coğrafi bilgileri yapboz parçaları gibi gerçek konumlarına yerleştirme ve mekânsal olarak tartışma fırsatı bulmaktadır. Özellikle tarihsel yer isimleri (gazetteer) alanında yürütülen çalışmalar mekânsal analizler için önemli indeksler oluşturmaktadır. Örneğin *World Historical Gazetteer (WHG)*, 1.8 milyonluk devasa bir veriyi kapsamakta ve bağlı veri (*linked data*) teknikleriyle detaylı araştırma yapma imkânı sunmaktadır. Mekânsal analiz ve şehir tarihi söz konusu olduğunda, şüphesiz haritalar da ön plana çıkmaktadır. Kaynaklarda bahsi geçen coğrafi bilgiler aracılığıyla tarihsel şehirleri veya yapıları yine tarihsel

40 Daniel J. Cohen ve Roy Rosenzweig, *Digital History: A Guide to Gathering, Preserving, and Presenting the Past on the Web*, Fairfax, VA: Center for History and New Media, 2005, <http://chnm.gmu.edu/digitalhistory/> [Erişim Tarihi: 09.09.2020].

41 Stephen Ramsay, “Databases”, *A Companion to Digital Humanities*, Susan Schreibman, Raymond George Siemens ve John Unsworth (eds.), Malden, MA: Blackwell Publication, 2004, s. 195.

42 Lord Chorley, *Handling Geographic Information: Report of the Committee of Enquiry, Department of the Environment*, London: HMSO, 1987, s. 132.

43 David J. Bodenhamer vd., *Deep Maps and the Spatial Humanities*, David J. Bodenhamer, John Corrigan ve Trevor M. Harris (eds.), Bloomington and Indiana, USA: Indiana University Press, 2015, s. 1-2.

haritalar üzerinde yeniden canlandırmak ve farklı temalarda analiz edebilmek ancak dijital teknoloji ile mümkündür.⁴⁴ Yeni multimedya eklentileriyle üç boyutlu görüntüler, zaman çizelgesi veya videolar, CBS sistemi içerisine eklenerek farklı formattaki verilerin analize dâhil edilmesi ve daha anlaşılır çıktılar oluşturulması mümkün hale gelmiştir. Böylece insanüstü kapasitede karmaşıklığa sahip olan ve daha önce birbiriyle alakasız görünen veriler arasındaki ilişki ağları da ortaya çıkartılabilir.⁴⁵ CBS teknolojisi ve tarihsel araştırmalara katkısı, hâlihazırda beşerî bilimler akademisyenleri tarafından yürütülen örnek projeler aracılığıyla daha iyi anlaşılabilir. Son yıllarda tarih, daha özeldir şehir tarihi alanındaki araştırmalar için CBS araçlarından faydalanan sayısız çalışma vardır. Bu noktada hem araştırma yöntemi hem de görsellik açısından başarılı birkaç örnek projeyi değerlendirmek yerinde olacaktır.⁴⁶

Visualization Venice, sanat, mimarî, şehir tarihi ve mühendislik gibi birçok farklı disiplinden ve kurumdan uzmanları bir araya getirerek, Venedik şehrinin değişim ve dönüşümünü tüm boyutlarıyla ortaya koymayı hedefleyen, “ne”, “nerede”, “nasıl” ve “ne zaman” sorularına odaklanan önemli bir çalışmadır.⁴⁷ Proje ekibinden Alessandra Ferrighi, projenin iki amacı olduğunu belirtmektedir: şehir tarihçilerine yeni araştırma ve iletişim araçları sağlamak ve uzman olmayan genel bir izleyici kitlesiyle paylaşılacak içerik üretmek. Proje, aynı zamanda teknolojik araştırma yöntemlerinin çalışma ve düşünme biçimini devrim niteliğinde değiştirebileceğini gösterme iddiasındadır. *Visualization Venice*, tarih boyunca kentsel çevredeki ve yapılarıdaki değişimin görselleştirilmesi için bir nevi teknolojinin test edilmesidir.⁴⁸

Bir diğer ilham verici çalışma, büyük bir araştırma ekibi eşliğinde 2000 yıllık Avrupa tarihini haritalayan, milyonlarca arşiv belgesini ve müzelerdeki büyük koleksiyonları dijital bir bilgi sistemine dönüştüren ve “Büyük Ölçekli Simülatör” inşa eden *Time Machine (TM)* projesidir.⁴⁹ Yapay zekâ ve bilgisayar sistemleri ile beşerî bilimleri birleştirerek *Geçmişin Büyük Verisini*⁵⁰ oluşturmayı hedefleyen

44 David Rumsey ve Meredith Williams, “Historical Maps in GIS”, *Past Time, Past Place: GIS for History*, Anne Kelly Knowles (ed.), US: ESRI Press, 2002, s. 1.

45 John Corrigan, “Qualitative GIS and Emergent Semantics”, *Spatial Humanities: GIS and Future of Humanities Scholarship*, David J. Bodenhamer, John Corrigan ve Trevor M. Harris (eds.), Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2010, s. 76-89.

46 CBS teknolojisi ile yürütülen çalışmaların bir listesi için bkz; <http://www.hgis.org.uk/resources.htm> [Erişim Tarihi: 10.09.2020].

47 <http://www.visualizingvenice.org/visu/> [Erişim Tarihi: 10.09.2020].

48 Alessandra Ferrighi, “Visualizing Venice: A Series of Case Studies and A Museum on The Arsenale’s Virtual History”, *Built City, Designed City, Virtual City: The Museum of The City*, Donatella Calabi (ed.), Roma: CROMA, 2013, s. 137.

49 <https://www.timemachine.eu/about-us/> [Erişim Tarihi: 11.09.2020].

50 <https://www.timemachine.eu/unleashing-big-data-of-the-past-europe-builds-a-time-machine/> [Erişim Tarihi: 11.09.2020].

proje, çok katmanlı araştırma aşamalarından oluşmaktadır. Arşivleri sayısallaştırma, kodlama, sosyal ağ haritasını ortaya çıkarma, metin analizi, mekânsallaştırma ve üç boyutlu görselleştirme tekniklerini kullanarak dijital beşerî bilimlerin neredeyse tüm farklı dallarını bir araya getirmesi açısından *Time Machine* oldukça önemli bir girişimdir. Projede öncelikle, bilgisayarlı tomografi teknolojilerinden yararlanarak arşivlerin -el değmeden- üç boyutlu görüntüleri oluşturulmaktadır. Daha sonra, aktörler ve mekânlar arasındaki bağlantıları ortaya çıkaran ağ analizleri için tarama işlemi tamamlanan arşivler dijital metne dönüştürülmektedir. Bu süreçte en büyük zorluk, Optik Karakter Tanıma (OCR) sisteminin el yazmalarındaki harfleri algılayamaması olarak ifade edilmektedir.⁵¹ Ancak Avrupa Birliği, el yazmaları ve transkripsiyonları için makine-öğrenimi teknolojisinin bir parçası olarak “Arşiv Belgelerinin Tanınması ve Zenginleştirilmesi (READ)” teknolojisini geliştirerek bu sorunu çözmeyi başarmıştır.⁵² Böylece tarihçiler, dijitalleştirilmiş metinler üzerinden, şehirlerdeki sosyal hayata, mekânlara ve şahıslara dair geçmişi yeniden üç boyutlu olarak inşa etme ve çok katmanlı tematik analizler yapma fırsatı buldular.

The Map of Early Modern London (MoEML) isimli proje ise bağlı veri ve işaretleme teknolojisi alanında önemli bir girişimdir.⁵³ Proje, Shakespeare’in Londra ile ilgili mekânsal algısına ve şehirdeki mekânların yazarlar ve resmî yetkililer tarafından nasıl adlandırıldığına, kullanıldığına ve yeniden tasarlandığına odaklanmaktadır.⁵⁴ *MoEML*, Londra’daki mekânın kültürel temsilini Shakespeare’in gözünden keşfetmek için metin kodlama, TEI teknolojisini kullanmaktadır. Böylece TEI, araştırmacıların birincil ve ikincil kaynaklar üzerinde aynı anda çalışabilmesini ve bilgisayar tarafından okunabilir ve işlenebilir şekilde kodlanan metinler aracılığıyla birbiriyle bağlantılı veri tabanları oluşturabilmesini sağlar. Transkript edilmiş metinlerdeki mekânsal veriler, yapılar, şahıslar dijital ortamda haritalandırılarak birbirleriyle olan ilişkileri analize uygun hale getirilmekte ve web sayfası üzerinden yayınlanmaktadır. *MoEML*, dijital teknolojinin şehir tarihi, arşiv ve edebiyat çalışmalarına uygulanarak nasıl büyük bir bilgi havuzu ve analiz ortamı sağladığını gösteren çok katmanlı bir projedir.

Yukarıda incelenen çalışmaların yanı sıra Avrupa ve Amerika’da farklı bilim dallarında yürütülen onlarca proje bulunmakta ve sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak dijital beşerî bilimlerdeki yöntemler de kendisini güncelleyerek varlığını sürdürmektedir.

51 <https://www.epfl.ch/research/domains/venice-time-machine/concepts/> [Erişim Tarihi: 11.09.2020].

52 Alison Abbott, “The ‘Time Machine’ Reconstructing Ancient Venice’s Social Networks”, *Nature*, c. 546, sy. 7658, 2017, s. 341-344, <https://www.youtube.com/watch?v=uQQGgYPRWfs> [Erişim Tarihi: 11.09.2020].

53 <https://mapoflondon.uvic.ca> [Erişim Tarihi: 11.09.2020].

54 https://mapoflondon.uvic.ca/mission_statement.htm [Erişim Tarihi: 11.09.2020].

III. Türkiye’de Dijital Beşerî Bilimler

Dijital Beşerî Bilimler, Türkiye’de daha çok tarih bilim dalı çerçevesinde yapılan çalışmalarla ön plana çıkmaktadır. Bu noktada, öncelikle Osmanlı arşivinin bilgisayar destekli araştırmalar için sahip olduğu nitelikleri değerlendirmek yerinde olacaktır. Nitekim Batı’daki arşiv kaynaklarına dair yapılan çalışmalardan sonra, yoğunluğu ve çeşitliliği açısından Osmanlı arşivlerinin dijital teknoloji araçlarının kullanımı için sahip olduğu yüksek potansiyelin altını çizmek gerekmektedir. Büyük miktarda veriyi eşzamanlı olarak değerlendirmek, bağlantıları analiz etmek ve daha da önemlisi arşiv kaynaklarını korumak ve bunlara erişmek çevrimiçi bir dünyada, beşerî bilimlerde dijital teknolojinin kullanılması için önemli motivasyonlardır. Altı yüzyıla ait geniş bir zaman dilimi, Osmanlı bürokrasisinin kayıt tutma hassasiyeti ve Osmanlı topraklarındaki farklı etnik ve dinî toplulukları kapsayan çok kültürlü yapısı, iyi korunmuş çok sayıda arşiv kaynağını miras bırakmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili çalışmaların dijital dünyadaki mevcut durumunu anlamak için Amy Singer’in “Digital Ottoman Project (DOP)” çalışmaya üzerine kaleme aldığı yazısına değinmek isabetli olacaktır. İslamî düşünce ve pratiklerin ayrılmaz bir parçası olan Osmanlı İmparatorluğu, bugün Anadolu, Arap dünyasının büyük bir kısmı, Balkanlar ve Doğu Avrupa, Kırım, Kafkaslar ve Batı İran dâhil olmak üzere yirmi beş ila otuz ülkeyi kapsayan bir coğrafyayı içermektedir.⁵⁵ Singer, bu geniş coğrafyadan kalan arşiv mirasının dijital beşerî bilimler tarafından sağlanan disiplinlerarası çalışma sistemlerine ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır. Özellikle kaynakların çeşitliliği ve yoğunluğu düşünüldüğünde, dijital teknolojinin vaat ettiği araçlar ve yöntemler, tarihçilere yeni sorular sorma ve zamandan tasarruf etme fırsatı verecektir. Singer, Osmanlı kaynaklarının zenginliğine atıfta bulunarak, hiçbir araştırmacının bu kadar çeşitli kaynağın bütünü üzerinden bireysel olarak çalışamayacağını ve işbirliği içinde yürütülen proje ve yöntemlerin karşılaştırmalı araştırmalara da katkı sağlayacağını ifade eder. Kahraman Şakul, Yunus Uğur ve Abdulhamit Kırmızı, “Osmanlıların tüm coğrafyasına yayılan bu “devasa verinin” (*big data*) dönemsel ve tematik olarak mukayese edilmesi, ortak ve farklı kullanımlarının çıkartılması ve daha makro birtakım bağlamlara dönüştürülmesi için sayısallaştırma, tasnif ve ilişki analizi yapmak elzemdir” diyerek dijital beşerî bilimler çalışmalarının önemine dikkat çekmektedirler.⁵⁶ Bu alanın disiplinlerarası çalışma ortamı sayesinde arşivlerde keşfedilmeyi bekleyen binlerce belgenin yapay zekâ ve makine öğrenimi teknolojisi sayesinde sistematik ve çok katmanlı projeler için bir merkez olma gücüne sahip

55 Amy Singer, “Designing the Digital Ottoman Project: Six Hundred Years, Twenty-Five Languages, And Eight Alphabets”, *The Institute Letter*, 2015, <https://www.ias.edu/ideas/2015/singer-digital-ottoman> [Erişim Tarihi: 11.09.2020].

56 Kahraman Şakul, Yunus Uğur ve Abdulhamit Kırmızı, “Türkiye’de Deneysel ve Dijital Tarihçiliğin Gelişimi İçin Bir Strateji Çerçevesi”, A. S. Özkaya (ed.), *Türk Askeri Kültürü: Tarih, Strateji, İstihbarat, Teşkilat, Teknoloji*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019, s. 719.

olduğu söylenebilir. Böylece, şehir tarihinden askerî ve siyasî tarihe, ekonomiden entelektüel tarihe kadar pek çok alanda kullanılabilecek bir veri madeni, dijital araştırma yöntemlerinin sağladığı ileri seviye analiz ortamına dâhil edilebilir.

Son yıllarda Osmanlı tarihi de dâhil olmak üzere İslam dünyasını kapsayan birçok dijital proje başlatılmış, platform oluşturulmuş ve kaynakları sayısallaştırma girişimlerinde bulunulmuştur. Örneğin, *The Open Islamicate Texts Initiative (OpenITI)*⁵⁷ Arapça ve Farsça metinlerin sayısallaştırılmasına odaklanan önemli bir girişimdir. Proje, özellikle OCR teknolojisinin Arapça yazı dilleri için uyumlu hale getirilmesine dair teknik çalışmalar sürdürmektedir. Bu kapsamda projenin çıktuları, Osmanlıca metinlerin dijital sistemlere hızlıca aktarılmasına dair kılavuz olma potansiyeli taşımaktadır. Osmanlı arşivlerinin sayısallaştırılmasına dair bir diğer önemli girişim ise *Ottoman Text Archive Project (OTAP)*⁵⁸ isimli projedir. Bu kapsamda veri madenciliği yöntemleriyle Osmanlıca belgelerin sayısallaştırılması, işlenmesi ve görsel sorgu sistemlerine dâhil edilmesi hedeflenmektedir.

İslam dünyasına dair mekânsal analiz, sosyal ağ veya metin analizi kapsamında çalışmalar da bulunmaktadır. *OpenITI* ekibinden bazı akademisyenlerin yürütücülüğünü yaptığı *al-Turayyā Project*⁵⁹, erken dönem İslam dünyasının jeo-uzamsal bir verisini ve rotalarını sunmaktadır. Ayrıca gazetteer alanındaki çalışmalar kapsamında 2000'den fazla toponomi verisi barındıran *al-Turayyā Project* mekânsal çalışmalar için önemli bir referans sayılmaktadır. *Ottoman Recogito (OttRec)* isimli proje çok daha küçük kapsamda olsa da Osmanlı metinlerine dair gazetteer çalışmaları alanında sınıf içi uygulamaların bir çıktısı olarak güzel bir örnektir.⁶⁰ *The Islamisation of Anatolia*⁶¹ isimli proje ise 1100-1500 yılları arasında Anadolu'nun Hıristiyanlıktan İslam'a nasıl dönüştüğünü ele almaktadır. Avrupa tarihinin şekillenmesinde önemli bir yeri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ortaya çıktığı yer olmasına rağmen ihmal edilen bir konu olarak Anadolu'daki bu dönüşümün süreçlerini ele alması açısından proje diğer çalışmalardan farklı olma iddiasındadır. Proje, Arapça, Farsça ve Türkçe el yazmalarının içeriklerine, nasıl ve nerelerde dolaşımında olduklarına dair veriler içermekte ve mekânsal dağılımlarını gösteren haritalar sunmaktadır.

Mekânsal, ilişkisel ve yapısal analizlere dair çok katmanlı dijital bir proje olan *Mapping Ottoman Epirus (MapOE)*⁶² bugün Batı Yunanistan ve Güney Arnavutluk'u

57 <https://alraqmiyyat.github.io/OpenITI/> [Erişim Tarihi: 11.09.2020].

58 http://courses.washington.edu/otap/archive/data/arch_inf/info_en/des_eng.html [Erişim Tarihi: 11.09.2020].

59 <https://althurayya.github.io/> [Erişim Tarihi: 11.09.2020].

60 Antonis Hadjikyriacou, "Introduction: Ottoman Recogito (OttRec)," *Medium*, <https://medium.com/pelagios/introduction-ottoman-recogito-ottrec-3157478130fd> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

61 <https://www.islam-anatolia.ac.uk/> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

62 <https://web.stanford.edu/group/spatialhistory/cgi-bin/site/project.php?id=1147> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

kapsayan Epir bölgesinde, Tepedelenli Ali Paşa yönetiminde oluşan ekonomik ve siyasî kurumları, ilişkileri ve yapıları incelemektedir. *MapOE* ancak büyük ölçekte görülebilecek detayları çok yönlü görselleştirmelerle ortaya koyması açısından Osmanlı tarihi alanında dikkat çeken bir çalışmadır. Daha bölgesel bir çalışma olan *Mapping Ottoman Damascus through News Reports*⁶³, 1875-1914 yılları arasında, gazeteler ve haber raporları aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Şam'da devlet yönetimini meşrulaştırma ve kamu düzenini sağlama çabasını TEI teknolojisi ile analiz etmekte ve mekânsallaştırmaktadır. Mekânsal araştırmalara, Osmanlı şehir tarihi ve sosyal-mekânsal bir perspektifinden katkı sunan bir başka çalışma ise *Applying Digital Methods to the Study of a Late Ottoman City: A Social and Spatial Analysis of Political Partisanship in Gaza* başlıklı makaledir. Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı Gazze şehrini ele alan makalede, veritabanı, istatistiksel analizler, ağ analizi ve CBS ile üretilmiş haritalar kullanılarak arşiv belgeleri analiz edilmektedir.⁶⁴

Daha pratik bir amaca hizmet etmesi bakımından diğer projelerden ayrılan *OpenOttoman (OO)*⁶⁵, Osmanlı dünyasına dair dijital çalışmalar, veritabanları, dijital araçlar ve tekniklere dair örnekleri tek bir çatı altında toplayarak alandaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Portal ayrıca tanıtımına yer verdiği çalışmaların faydaları ve eksik yönlerine dair de rehberlik etmektedir. *Digital Islamic Humanities Project*⁶⁶ ise İslam dünyasına dair yapılan dijital çalışmalar, sempozyumlar, etkinlikler ve proje ilanlarıyla ilgili bilgi sağlayan bir başka web sayfasıdır. Ancak 2018 yılından sonra herhangi bir güncelleme yapılmadığı için alandaki son gelişmeleri takip etmek açısından atıl kalmıştır.

İslam dünyası perspektifinde yürütülen dijital çalışmalarla ilgili fikir veren kitaplar da mevcuttur. Okabe Atsuyuki'nin editörlüğünde hazırlanan *Islamic Area Studies with Geographical Information Systems* isimli eser, CBS teknolojisinin İslam coğrafyasına yönelik yapılacak çalışmalardaki potansiyelini anlatmaktadır.⁶⁷ Yine benzer bir çalışma olarak Elias Muhanna'nın editörlüğünde hazırlanan *The Digital Humanities and Islamic & Middle East Studies*, İslam coğrafyasını kapsayan araştırmalardaki dijital dönüşüm ve yaklaşımlar üzerine tartışmaları içermektedir.⁶⁸ 2019 yılında L.W. Cornelis (Eric) van Lit tarafından hazırlanan

63 Till Grallert, "Mapping Ottoman Damascus through News Reports: A Practical Approach", *Digital Humanities and Islamic & Middle East Studies*, Elias Muhanna (ed.), Boston, Berlin: De Gruyter, 2015, s. 175-198.

64 Yuval Ben-Bassat ve Johann Buessow, "Applying Digital Methods to the Study of a Late Ottoman City: A Social and Spatial Analysis of Political Partisanship in Gaza" *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, c.63, sy. 4, 2020, s. 505-554.

65 <https://openottoman.org/> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

66 <https://islamicdh.org/> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

67 Okabe Atsuyuki, *Islamic Area Studies with Geographical Information Systems*, London/New York: RoutledgeCurzon, 2004.

68 Elias Muhanna, *The Digital Humanities and Islamic & Middle East Studies*, Berlin/Boston: De Gruyter, 2016, s. 6.

Among Digitized Manuscripts: Philology, Codicology, Paleography in a Digital World isimli ve açık erişimli kitap bu alandaki en yeni çalışmalardan birisidir. Arapça harflerin kodlanması ve dijitalleştirilmesine yönelik imkânlar ve karşılaşılabilecek problemlerle ilgili önemli bilgi ve deneyimleri tartışması açısından eser önemli bir boşluğu doldurmaktadır.⁶⁹

Türkiye’de son yıllarda farkındalık kazanan dijital beşerî bilimler, henüz lisans veya yükseköğretim düzeyinde akademik programa sahip olmasa da bazı üniversitelerin Kültürel Çalışmalar, Sosyal Bilimler veya Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin ders müfredatında yerini almaktadır. Bu alanın önemine dair Türkiye’de farkındalık oluşturan ve çeşitli konferanslarla dijital beşerî bilimleri Türk araştırmacılara tanıtan öncü isimlerden birisi Almıla Akdağ Salah’tır.⁷⁰ UCLA’de 2004 yılında başlatılan dijital beşerî bilimler bursunu ilk kazanan doktora öğrencisi olarak Salah, tezinde tekno-bilimsel sanat ve bu akımın sanat tarihi yazımındaki etkilerine odaklanmıştır.⁷¹

Bireysel ilginin sonucu olarak birkaç akademisyen tarafından yürütülen ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) veya Avrupa Araştırma Konseyi (ERC) gibi kurumların fonladığı projeler sayesinde, dijital araştırma yöntemleri Osmanlı çalışmalarının odağına taşınmaktadır. Türkiye’de özellikle tarih ve edebiyat alanlarında yapılan bazı örnek projelere değinmek mevcut durumun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Yunus Uğur’un yürütücülüğünü yaptığı ve TÜBİTAK tarafından desteklenen “Osmanlı Şehir Tipolojileri ve Atlası (1450-1700)” isimli proje, dijital araştırma yöntemlerinin Osmanlı şehir tarihi çalışmalarına uygulanması açısından Türkiye’deki önemli girişimlerden birisidir.⁷² Proje kapsamında farklı coğrafyalardan seçilen kırk beş Osmanlı şehri -klasik idari organizasyonun ötesinde- nüfus büyüklüğü, ekonomik özellikler, yerleşim verileri, sosyal yapı ve demografik niteliklerine göre yeniden sınıflandırılarak ilişkiyel yaklaşım (*relational approach*) perspektifiyle analiz edilmiştir.⁷³ Uğur’un halen devam etmekte olan ve TÜBİTAK tarafından desteklenen bir diğer projesi, “Osmanlı Şehirlerini Haritalamak: Sosyo-Mekânsal Benzerlikler ve Özgünlükler

69 L.W.C. van Lit, *Among Digitized Manuscripts -Philology, Codicology, Paleography in a Digital World*, Leiden: Brill, 2019.

70 <https://www.almilaakdag.com/> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

71 Almıla Akdağ Salah, “*Discontents of Computer Art: A Discourse Analysis on the Intersection of Arts, Sciences and Technology*”, Doktora tezi, University of California, Los Angeles, 2008.

72 Yunus Uğur, “Mapping Ottoman Cities: Socio-Spatial Definitions and Groupings (1450–1700)”, *Journal for Early Modern Cultural Studies*, c. 18, sy. 3, 2018, s. 16-65.

73 Yunus Uğur, “Big Data in Ottoman Urban Studies: A Relational Approach to the Archival Data and to Socio-Spatial Analyses of an Early Modern Ottoman City”, *Social Sciences*, MDPI, Open Access Journal, c. 7, sy. 4, Nisan 2018, s. 1-12. Yunus Uğur’un ilişkiyel yaklaşım yöntemiyle Edirne şehri üzerine hazırladığı doktora çalışması için bkz. Yunus Uğur, “The Historical Interaction of the City With Its Mahalles: Ottoman Edirne in The Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries”, Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2014.

(1520-1540)", 1530 tahrir defterlerini odağna alarak imparatorluk çapında Osmanlı şehirlerinin envanterini ortaya çıkarmayı, ayrıca ekonomik, sosyal ve mekânsal veriler üzerinden şehirlerin tematik ve dijital haritalarını üretmeyi hedeflemektedir.⁷⁴ Her iki proje, CBS teknolojisinden istifade ederek Osmanlı şehirlerini dijital ortamda çok katmanlı olarak tartışma imkânı sunmakta ve şehir tarihi perspektifinden dijital yöntem ve yaklaşımları Osmanlı tarihi ile buluşturmaktadır.

Dijital beşerî bilimleri Osmanlı çalışmalarının gündemine taşımayı amaçlayan bir diğer önemli proje ise Mustafa Erdem Kabadayı'nın yürütücülüğündeki "1850-2000 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Türkiye'sine Sanayileşme ve Kentleşme: Karşılaştırmalı Bir Bakış" isimli çalışmadır.⁷⁵ ERC tarafından fonlanan proje Osmanlı/Türk perspektifinde sanayileşme dinamiklerini, meslekî yapılar ve kentsel büyümedeki değişimleri, ayrıntılı veri setleri ve demografik bilgiler üzerinden ele alarak karşılaştırmalı ve dijital yöntemlerle analiz etmeyi hedeflemektedir. Osmanlı arşivlerinin yeni yöntem ve yaklaşımlarla yeniden keşfine odaklanan bir diğer çalışma ise Murat Güvenç'in yürütücülüğünü yaptığı "Sanayileşme Öncesi Haliç ve Boğaz Kıyılarının Sosyal ve Mekânsal Yapısı: Bostancıbaşı Defterleri Üzerinde Sayısal Çözümlemeler" isimli projedir. Bu çalışma kapsamında, veri madenciliği teknikleriyle Bostancıbaşı defterlerinde kullanılan terimler dijital ortamda kodlanarak tematik ve mekânsal analizler yapılmıştır.⁷⁶

Sosyal ağ analizi alanında dijital beşerî bilimler çalışması yürüten Abdurrahman Atçıl, "Yüksek Osmanlı Ulemasının Mesleki ve Entelektüel İlişki Ağları ve Gruplaşmaları (1470-1650)" isimli TÜBİTAK projesi kapsamında, 626 ulemanın biyografisi ve sosyal ilişki ağlarını, tabakat, tezkire, ruznamçe ve ruus kaynaklarını odağa alarak tahlil etmiştir.⁷⁷ Atçıl'ın "OTTOLEGAL: Osmanlı Hukuk Normunun Oluşumu: Farklı Grupların Katılımı ve Etkileşimi 1450-1650" başlıklı bir diğer projesi ise ERC tarafından desteklenmektedir. Proje, kanunnâmeleri ve fetvaları inceleyerek, farklı grupların kanun yapma süreçlerindeki etkisini dijital araçlarla ortaya çıkarmayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır.⁷⁸ Sosyal ağ analizinin Osmanlı çalışmalarındaki bir başka örneği ise Zeynep Dörtok Abacı'nın yürütücülüğünü yaptığı "Batmayacak Kadar Bağlantılı ya da Güçlü Olmak: Osmanlı Toplumunda Sosyal Ağlar ve Aktörler (1695-1700)" başlıklı TÜBİTAK projesidir. Bursa kadı

74 Yunus Uğur, "Mapping the Ottoman Cities: Socio-Spatial Conjunctions and Distinctiveness (1520-1540)", TÜBİTAK 1001 - Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.

75 <https://urbanoccupations.ku.edu.tr/> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

76 <https://www.khas.edu.tr/tr/arastirma/khasta-arastirma/khas-bap-projeleri> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

77 <https://www.sehir.edu.tr/en/academics/school-of-islamic-studies/awards-grants-and-achievements/abdurrahman-atcil-proje-tubitak-destegi> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

78 <https://fass.sabanciuniv.edu/tr/announcement-detail?nid=81727> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

sicillerini odağına alan proje, “sosyal ve ekonomik ilişki ağlarında merkezi roldeki aktörleri belirleyip, onların etkinlikleri, merkeziliği ve prestijlerini”⁷⁹ analiz etmektedir.

Özen Nergis Dolcerocca ise ERC tarafından desteklenen “Modernleşen İmparatorluklar: Aydınlanma, Milliyetçi Öncüler ve Batı Dışı Edebi Moderniteler” başlıklı projesinde Rusya, Japonya ve Osmanlı’nın kültürel ve dilsel reformlarının, metin kodlama teknikleriyle karşılaştırmasını yaparak dijital beşerî bilimlere, edebiyat disiplini ekseninde katkı sunmaktadır.⁸⁰

Tarihsel ve kültürel mirası sanallaştırma girişimleri kapsamında önemli bir proje olan ve Hatice Aynur, Kayoko Hayashi ve Hakan Karateke’nin önderliğinde yürütülen “Osmanlı Kitabeleri Veri Tabanı” projesi kapsamında ise 7000’den fazla kitabe dijital ortama aktararak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Türk Tarih Kurumu ve Tokyo Üniversitesi’nin katkılarıyla tamamlanan proje, Osmanlı kitabelerine dair büyük ölçekli ilk dijital veri tabanı olma özelliğini taşımaktadır.⁸¹

Türkiye’de dijital beşerî bilimler alanında, yazılım temelli çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Ahmet Abdullah Saçmalı’nın geliştirmiş olduğu *Lexi-Qamus* isimli yazılım, Osmanlı Türkçesi kelimelerin çözümlenmesi noktasında araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır.⁸² Binlerce kelime ve kelime öbeğini içeren *LexiQamus* veri tabanı, birçok farklı sözlük maddesini kapsamakta ve web sayfası üzerinden kullanıcılara hizmet vermektedir.

Beşerî bilimler alanında yeni teknolojik yaklaşımlara dair birkaç çeviri kitap⁸³ dışında dijital beşerî bilimler özelinde Türkçe özgün kaynak eser henüz yayımlanmamıştır. Literatürde genel olarak -mühendislik perspektifinden- *büyük veri* üzerine eserlerin çoğunlukta olduğu söylenebilir. Ancak Şevki Işık ve Mert Küçükvardar’ın kaleme aldığı *Bilişim Devrimi: Teknolojinin Felsefi ve Sosyolojik Analizi* isimli eser, teknoloji ve insan ilişkisi odağında, alana dair felsefi ve sosyolojik açıdan değerli bir katkı sunmaktadır. Ayrıca literatürde teknolojik gelişmelerin tarih yazımındaki etkilerine yer veren kitap bölümleri de mevcuttur. Kahraman

79 Zeynep Dörtok Abacı, “Bilgi Çağında Tarihçi Olmak: Sosyal Ağ Analizi Yaklaşımı ve Osmanlı Tarihi Çalışmaları”, *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 2013, c. 2, sy. 2, s. 41.

80 <https://cssh.ku.edu.tr/news/erc-baslangic-fonu-2020-modernlesen-impatorluklar-aydinlanma-milliyetci-oncüler-ve-batı-disi-edebi-moderniteler/?fbclid=IwAR1rZYi5ktgkSyzBIHl8QHYgrTsqAXYZstFdatfj-tnakXCVhAPC4Bxiq34> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

81 <http://info.ottomaninscriptions.com/> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

82 <https://www.lexiqamus.com/tr> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

83 Helene Snee vd., *Sosyal Bilimler İçin Dijital Yöntemler: Yöntemsel Yenilikler için Disiplinlerarası Bir Kılavuzu*, çev. Selva Ersöz Karakulakoğlu, Nobel, 2016; Franco Moretti, *Tarih ile Edebiyat Arasında: Burjuva*, çev. Eren Buğlalılar, İstanbul: İletişim, 2015. Bu eserin monografik bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Nefise Kahraman, “Dijital Beşerî Bilimlerin İmkanları Işığında Dünden Bugüne Burjuva”, *Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 2016, sy. 5, s. 172-181.

Şakul, Yunus Uğur ve Abdulhamit Kırmızı, *Türk Askeri Kültürü: Tarih, Strateji, İstihbarat, Teşkilat, Teknoloji* isimli eserde dijital ve deneysel tarihçiliğin önemi ve Osmanlı çalışmalarındaki potansiyelinin altını çizerek bu alana dair farkındalık oluşturmuşlardır.⁸⁴ Dijital tarih üzerine benzer bir çalışma olarak Yunus Uğur, *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*'ne iki makale ile katkıda bulunmuş ve teknoloji ekseninde beşerî bilimler çalışmalarını ve imkânlarını tartışmıştır.⁸⁵

Son yıllarda çeşitli bilim dallarında dijital beşerî bilimlere dair Türkçe makaleler yayımlanmıştır. Örneğin, Türkan Öykü Büyükçelikkok, dijital verilerin ve dijitalleşme sürecinin sosyal ve beşerî bilimler alanındaki çalışmalara etkisini ve bu veriler üzerinden yapılan çalışmalarda özneliliğin en aza indirgenmesi sonucu pozitivist talepleri karşılayarak nasıl yeni bir anlayış getirdiğini ele almakta ve teorik çerçevede konuya yaklaşmaktadır.⁸⁶ Sümeyye Akça, kültürel miras alanında yapılan çalışmalar üzerinden dijital beşerî bilimlerin önemini vurgulayarak, dijitalleşme ve bilgisayar teknolojilerinin imkânlarından ve uygulama alanlarından bahsetmiştir.⁸⁷ Serkan Şavk ise Türkiye sinema tarihi açısından dijital beşerî bilimler yöntemlerinin potansiyelini incelediği makalesinde, örnek projeler ve Yeşilçam bağlamında dijital yöntemlerin nasıl yeni araştırma sorularını ortaya çıkardığını tartışmaktadır.⁸⁸ Dijital beşerî bilimlerin sağladığı yeni yöntemlerden etkilenen en önemli alanlardan birisi de şüphesiz bilgi hizmeti veren kütüphanelerdir. Haydar Yalçın, dijital teknoloji ile birlikte ortaya çıkan yeni kaynak türleri açısından kütüphanelerdeki altyapısal dönüşümü incelemektedir.⁸⁹ Her geçen gün sayısı artan yazılımlar geliştirilmektedir. Uygulama araçlarıyla ilgili olarak kaleme aldıkları makalede Semanur Öztemiz ve Nevzat Özel, dijital beşerî bilimler alanında çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için metin analizi, üç boyutlu görüntüleme, zaman çizelgesi, veri görselleştirme ve dijital yayıncılık alanlarında kullanılan yazılımlar hakkında fikir vermektedir.⁹⁰

84 Şakul, Uğur ve Kırmızı, "Türkiye'de Deneysel ve Dijital Tarihçiliğin Gelişimi İçin Bir Strateji Çerçevesi".

85 Yunus Uğur, "Yerel Tarih Yaklaşımı ve Yerel Tarihçilik", *Tarih Bilimi ve Metodolojisi* içinde, M. Y. Ertaş (ed.), İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, s. 93-98; a.mlf., "Tarihçilik Sahasında Teknolojik İmkanlardan Yararlanma", *Tarih Bilimi ve Metodolojisi* içinde, M. Y. Ertaş (ed.), İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, s. 377-382.

86 Türkan Öykü Büyükçelikkok, "Doğa Bilimleri ve Pozitivizm Işığında Sosyal ve Beşerî Bilimlere Dijital Veri Etkisi", *International Journal of Information, Technology and Philosophy*, yıl 2, sy. 2, 2019, s. 89-107.

87 Sümeyye Akça, "Dijital İnsanî Bilimler: Yeni Bir Yaklaşım", *Türk Kütüphaneciliği*, c. 32, sy. 3, 2018, s. 193-207.

88 Serkan ŞAVK, "Dijital Yöntem ve Araçlar Türkiye Sinema Tarihi Çalışmaları Açısından Ne Vaat Ediyor?", *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, 2018, s. 199-208.

89 Haydar Yalçın, "Dijital İnsani Bilimler ve Bilgi Hizmetleri", *Bilgi Dünyası*, c. 19, sy. 2, s. 183-201.

90 Semanur Öztemiz ve Nevzat Özel, "Dijital İnsani Bilimler Araçları Üzerine Bir Değerlendirme",

Türkiye’de farklı disiplinlerden tez çalışmaları da dijital beşerî bilimler alanına önemli katkılar sunmaktadır. Yunus Uğur, “Şehrin Mahalle ile Tarihsel Etkileşimi: Onyedinci Yüzyıl Sonu ve Onsekizinci Yüzyıl Başlarında Osmanlı Edirnesi” başlıklı doktora tez çalışmasında CBS teknolojisi ile avâız sicilleri üzerinden Edirne’nin 1700’lerdeki mekânsal, demografik ve sosyo-ekonomik yapısını incelemiştir. Sosyal ağ analizi yöntemlerine odaklanan Onur Öner, “Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e İstanbullu Müzisyenlerin Sosyal Profil Analizi: Sosyal Ağlar ve Bir ‘Meslek’ Olarak Müzik” başlıklı doktora tezinde, XIX. yüzyıl İstanbul’unda yaşamış 257 müzisyenin sosyal ağ analizini yapmıştır. Coğrafi dağılımları, meslekleri ve sosyo-ekonomik nitelikleri üzerinden benzerlikler ve farklılıkların tartışıldığı tez çalışması bir nevi İstanbul’un müzik haritasını oluşturmuştur.⁹¹ Dijital beşerî bilimlere yine Tarih bilim dalında katkı sağlayan “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Şehirleri ve İdari Teşkilat: Osmanlı Çalışmaları İçin Bir Dijital Tarih Uygulaması” başlıklı tez çalışması kapsamında erken dönem XVI. yüzyıl Osmanlı şehirleri ve idarî bölgeleri ilk kez imparatorluk düzeyinde dijital olarak haritalandırılmıştır.⁹² Tahrir, kanunname ve kadıasker kayıtlarının şehir tarihi kaynağı olarak yeniden değerlendirildiği bu çalışmada, taşra teşkilâtında gözlemlenen değişim ve dönüşümler-nedenleriyle birlikte- tartışılmaktadır. Dijital dünyanın en önemli imkânlarından birisi olan erişim kolaylığını temsilen, bu tez kapsamındaki haritalar, web sayfası üzerinden tüm araştırmacıların hizmetine sunulacaktır.⁹³

Tasavvuf ve şehir çalışmaları kapsamında yürütülen ve dijital imkânlar çerçevesinde farklı araştırma soruları/çıktıları ortaya koyan tezler, Osmanlı çalışmalarına önemli katkılar sunmaktadır. Örneğin “XIX. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri ve Mekânsal Konumlanışları” başlıklı tez çalışması, İstanbul’da konumlanan 600 tekkenin CBS teknikleriyle sosyo-mekânsal özelliklerini tartışmaktadır.⁹⁴ Yine şehir çalışmaları alanında dijital tekniklerin kullanılmasına dair bir başka önemli çalışma ise “XIX. yüzyılın Dönüşen İstanbul’unda Mahalleler, Kollar ve Belediyeler: Bir Envanter ve Haritalama Çalışması” başlıklı tezdur. XIX. yüzyıl İstanbul mahalleleri envanterinin hazırlandığı çalışmada, CBS teknikleriyle mahallelerdeki değişim ve dönüşümler incelenmektedir.⁹⁵ Bu alanda yürütülen “Kentsel Tasarımın Görsel Geleneğinde

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 60, sy. 1, s. 390-414.

91 Onur Öner, “Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e İstanbullu Müzisyenlerin Sosyal Profil Analizi: Sosyal Ağlar ve Bir ‘Meslek’ Olarak Müzik”, Doktora tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2019.

92 Fatma Aladağ, “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Şehirleri ve İdari Teşkilat: Osmanlı Çalışmaları İçin Bir Dijital Tarih Uygulaması”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020.

93 <http://www.digitalottoman.maps.arcgis.com> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

94 Serpil Özcan, “XIX. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri ve Mekânsal Konumlanışları”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020.

95 Büşranur Bekman, “XIX. Yüzyılın Dönüşen İstanbul’unda Mahalleler, Kollar ve Belediyeler: Bir Envanter ve Haritalama Çalışması”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020.

Kentsel Tomografi ve Dijital Beşerî Bilimler” başlıklı bir başka tez çalışması ise bilgi teknolojileri ve görselleştirme yöntemlerinin kentsel planlama alanındaki katkılarını incelemektedir.⁹⁶

Sümeyye Akça “Dijital İnsanı Bilimler Yaklaşımıyla Kültür Varlıklarının Görünürlüğü ve Kullanımının Artırılması: Türkiye İçin Kavramsal Bir Model Önerisi” başlıklı doktora tezinde dijital teknolojilerin kültürel miras alanında kullanımına ve önemine dikkat çekmektedir.⁹⁷

Burada bahsedilen çalışmaların yanı sıra çeşitli bilim dallarında Türkiye’de yürütülen ve araştırma kurumları tarafından fonlanan projeler bulunmakta ve dijital beşerî bilimler alanına katkı sunmaktadır.⁹⁸

Sonuç ve Değerlendirme

Dijital beşerî bilimler, teknolojinin dönemsel gelişimi ve gündelik yaşantının içerisindeki yoğunluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkan bilim dalıdır. Beşerî bilimlerin zamanla kendi içerisinde şahit olduğu değişimler ve dönüşümler gibi dijital tekniklerin alana etkileri de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Erken dönemde, geleneksel beşerî bilimlerin yakın-okumayı önceleyen muhafazakâr yapısı bilgisayar destekli araştırmaya şüphe ile yaklaşmış olsa da, günümüzde artık bu önyargılar yerini merakı bırakmıştır. Ne var ki Batı’daki çeşitliliğin ve dinamik araştırma ortamının Türkiye’de mevcut olduğu söylenemez. Bu noktada akademik sahadaki farkındalık, bireysel girişimlerin ötesine geçememiş ve dijital beşerî bilimler Türkiye’deki üniversitelerde bir bilim dalı olarak yer alamamıştır. Oysa dijital ve çevirim içi bir dünyaya gözlerini açmış bir neslin akademik taleplerine karşılık verebilmek, tartışabilmek ve geliştirebilmek için dijital beşerî bilimlerin diline hâkim olmak kaçınılmaz bir sorumluluktur. Özellikle disiplinlerarası çalışma ortamının sağlayacağı dinamizm, eğitim ve araştırma alanında farklı bilim dallarının zenginliklerinden ve ufki derinliklerinden karşılıklı istifade etme yolunu da açacaktır.

Uzun bir tarihsel dönemi ve geniş bir coğrafyayı kapsayan Osmanlı arşivleri konu, miktar ve yöntem açısından teknolojik imkânlarla yapılacak araştırmalar için yüksek potansiyele sahiptir. Dijital araçlar, Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kalan devasa kaynakları daha anlaşılır ve en önemlisi çağın şartlarına uygun

96 Almira Yılmaz, “Kentsel Tasarımın Görsel Geleneğinde Kentsel Tomografi ve Dijital Beşerî Bilimler”, Yüksek Lisans tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2018.

97 Sümeyye Akça, “Dijital İnsanı Bilimler Yaklaşımıyla Kültür Varlıklarının Görünürlüğü ve Kullanımının Artırılması: Türkiye İçin Kavramsal Bir Model Önerisi”, Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2017.

98 Viyana Üniversitesi tarafından 2020 yılında düzenlenen “Digital Humanities and Ottoman Studies” konferans serisi, Türkiye ve dünyada yürütülen dijital Osmanlı çalışmalarına dair birçok araştırmaya ev sahipliği yapmıştır. <https://dh-ottoman.univie.ac.at/> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

olarak korunabilir seviyeye taşıyacaktır. Bu alanda atılacak adımlar, Avrupa ve Amerika'daki çalışmalarla mukayeseli ve işbirliği içinde yeni araştırmalara da imkân sağlayacaktır. Böylece Osmanlı tarihçiliği, yenilikçi yaklaşımları içerisinde barındıran, erişilebilir ve sürdürülebilir uluslararası çalışmaların bir parçası olacaktır.

Dijital teknolojilerin sağlayacağı ilmi katkılar şüphesiz Osmanlı tarihi ve kaynakları ile sınırlı değildir. Beşerî ve sosyal bilimler veya mimarlık/mimarî tasarım alanındaki araştırmacıların, özellikle bilgisayar veya teknoloji mühendisleriyle aynı masaya oturması, tarihsel ve kültürel mirası çok yönlü/yöntemli olarak yeniden ele almak için önemli fırsatlar sunacaktır. Örneğin yukarıda değerlendirdiğimiz -çok boyutlu- projelerin bir benzerinin öncelikli olarak İstanbul'a uygulanması, büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan bu şehrin benzersiz tarihsel ve kültürel katmanlarına ışık tutacak ve yeniden canlandıracaktır. Farklı dönemlere ait görsel, metinsel ve işitsel arşiv kaynakları, teknolojik imkânlar eşliğinde bir araya getirilerek, kamunun ve resmî kurumların da dâhil olabileceği ve araştırmacılara yeni ufuklar açacak bir zaman tüneli inşa edilebilir. Böyle bir çalışmanın çıktıları, yerel ve küresel düzeyde farklı disiplinlerdeki diğer akademik ve kültürel araştırmalar için referans noktası olma potansiyeline sahiptir.

Dijital Beşerî Bilimler ve Türkiye Araştırmaları: Bir Literatür Değerlendirmesi

Fatma ALADAĞ

Öz

Dijital teknolojilerin gündelik yaşamdaki etkisi şüphesiz akademik çalışmalara da yansımış ve yeni araştırma yöntemleri ortaya çıkmıştır. Son yıllarda farkındalık açısından ivme kazanan ve dijital teknolojiyi akademik araştırmanın odağına alan dijital beşerî bilimlerin doğuşu bu kapsamda değerlendirilmelidir. 1949 yılından günümüze kadar uzayan bir sürecin ilk dönemlerinde geleneksel beşerî bilimlerin, bilgisayar destekli araştırmaya karşı mesafeli duruşu zaman içerisinde geçerliliğini kaybetmiş, dijital beşerî bilimler akademik bir bilim dalı olarak Batı'daki üniversitelerde yer almıştır. Nitekim Türkiye'de ve geniş anlamda Türkiye araştırmalarında bu alana karşı farkındalık, bireysel akademik çalışmaların ötesine geçmeye başlamıştır. Türkiye araştırmalarının önemli bir parçası olan ve geniş bir coğrafyayı ve altı yüz yıllık bir dönemi kapsayan Osmanlı arşivleri konu çeşitliliği, miktar ve yöntem açısından dijital beşerî bilimler için yüksek potansiyele sahiptir. Bu noktada devasa arşiv mirasının teknolojik imkânlar sayesinde adeta yeniden keşfi, Osmanlı tarihçiliğini ve Türkiye Araştırmalarını yaşadığımız dijital çağın şartlarıyla uyumlu hale getirerek erişilebilir ve sürdürülebilir evrensel bir araştırma ortamına taşıyacaktır. Bu makalede öncelikle dijital beşerî bilimler ve dijital tarihin dünyadaki gelişimi ortaya konulacak ve sonrasında bu alanda yapılan araştırmalardan örnekler, Türkiye araştırmaları ile ilgili olanlarına ağırlık verilerek değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Beşerî Bilimler, Dijital Tarih, Osmanlı Çalışmaları, Türkiye, Büyük Veri, Teknoloji, CBS, Sosyal Ağ Analizi, Araştırma Projeleri.

Digital Humanities and Turkish Studies: A Literature Review

Fatma ALADAĞ

Abstract

The impacts of digital technologies on daily life has also been reflected in academic studies and new research methods have emerged in this area. The emergence of digital humanities, which has gained momentum in terms of awareness in recent years and put digital technology at the center of academic research, should be evaluated in this context. In the early stages of a process that stretched from 1949 to the present, the distant stance of traditional humanities towards computer-aided research lost its validity over time. Digital humanities has a place in Western universities as an academic discipline. Indeed, there has been growing awareness of this academic area in Turkey and Turkish studies beyond individual studies. Covering a wide range of geography and a period of six hundred years, Ottoman archives as a significance part of Turkish studies have a high potential for digital humanities in terms of subject variety, density, and method. At this point, the re-discovery of the huge archive heritage thanks to technological possibilities will bring Ottoman history and Turkish studies to an accessible and sustainable universal research environment by harmonizing it with the conditions of the digital age. The article examines first the development of digital humanities and digital history in a glocal scale and also presents and evaluates examples from research projects conducted in this area by focusing on Turkish studies.

Keywords: Digital Humanities, Digital History, Ottoman Studies, Turkey, Big Data, Technology, GIS, Social Network Analysis, Research Projects.